

ANTROPOLOJİ İLE ANLAMBİLİM İLİŞKİSİ

*Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN**

ÖZET

Bu çalışmada Levi-Strauss'un 'Yaban Düşünce' adlı eserinden hareketle antropoloji ile anlambilim arasında çalıştıkları saha ve ulaştıkları sonuçların ortaklık ve benzerlikleri ele alınmıştır. Antropoloji insanların kökenini, değişimini, kendine has özelliklerini, oluşturduğu maddi ve manevi yaşam biçim ve sistemini inceleyen bir bilim dalıdır. Anlambilim de kendine has kuralları ve işleyişi olan dil sistemini anlamlandırmakla uğraşan bir bilimdir. Bu iki bilim dalı insanların oluşturduğu kültür ve dil sistemlerini incelerler. İlkel toplumları inceleyen bir antropologun ulaştığı bazı verilerle dil üzerine çalışan bir anlambilimcinin ulaştığı sonuçlar ister ilkel kabile döneminde ister uzay çağında yaşasın insanoğlunun doğasına, özüne ilişkin temel özelliklerin, adlandırma ya da anlamlandırmaların şekil bakımından değişse de özünde değişmeden yüzyıllar boyu devam ettiğini ortaya koyar. İlkel toplumların iletişim sistemi ile bugün kullandığımız dil sistemi aradan geçen zamana, gelişen kültür ve teknolojiye rağmen bazı değişmez ortak temellere dayanmaktadır. Bu ortak özelliklerden bazıları şunlardır: İlkel toplumların iletişim biçimleri de bugün kullanılan dil sistemi de büyük bir sistem olmak bakımından ortaktır. Belli bir yapıya ve sınıflandırma mantığına sahiptir. Her ikisinde de nedenli oluştan nedensizliğe, saymacılığa doğru gidiş vardır. Ögeleri içinde buldukları bağlama göre anlam kazanırlar. Bu ögeler simgesel özelliktedirler ve bunlar artzamanlı ve eşsüremliler incelenebilirler. Bu açıdan bakıldığında toplumları ilkel, modern, gelişmiş, gelişmemiş gibi sınıflandırmalarla değerlendirmek anlamsızlaşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaban Düşünce, Levi-Strauss, Antropoloji, Anlambilim

THE RELATIONSHIP BETWEEN ANTHROPOLOGY AND SEMANTICS

ABSTRACT

In the present study, similarities of results of working field and conclusions reached between anthropology and semantics were studied based on 'La Pensee Sauvage' by Levi Strauss. Anthropology is a science discipline interested in roots, changes and characteristics of human beings and physical and spiritual ways and systems of life created by human beings. Semantics is also a science discipline interested in understanding of language system which has its own rules and procedures specific to it. These two science discipline work on cultures and language systems created by human beings. The results of

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, El-mek: bkavasseyma@hotmail.com

observations of anthropologist investigating primitive societies and scientists working on semantics investigating language indicate that the definition, understanding or basic characteristics related to the nature of human beings either lived in primitive tribe period or living in the century of knowledge stay unchanged over centuries although changed in terms of form. Communication systems of primitive societies and language systems used today are built on some unchanged common foundations in spite of the time elapsed, improved culture and technology. Some of these common characteristics are; both communication systems of primitive societies and language systems used today are common parts because both are big systems. They both have a certain structure and logics of classification. They both move from motivation to immotivation and enumeration. Their elements gain a meaning according to context. These elements are symbolic and can be considered as diachronic and synchronic. Looking from this perspective, it becomes meaningless to evaluate societies with classifications such as primitive, modern, developed, or undeveloped.

Key Words: La Pensee Sauvage, Levi Strauss, Anthropology, Semantics.

GİRİŞ

Bu çalışmada Claude Levi-Strauss'un 'Yaban Düşünce' adlı kitabından hareketle antropolojiye anlambilim çerçevesinden bakılacaktır. Kısaca insanbilim olarak bilinen, insanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal, kültürel yönlerini inceleyen antropolojinin çabası, "insan fenomenlerini, başarılarını tahlil ve tasvir etmek, bunlardan insanı anlamak bakımından sonuçlar çıkarmak üzerinde toplanmaktadır. ...onun gayesi, insanı, onun fenomenlerini yeni bir ışık altına koymak ve böylece de insan denilen varlık alanını anlamak, kavramaktır."¹

Genellikle fiziksel ve kültürel olarak ikiye ayrılan antropoloji, bağlantılı olduğu tarihten farklılıklar gösterir. Tarih gibi belgelere dayanmaz; insanları, etkinliklerini ve ürünlerini olabildiğince dolaysız gözleme metodunu benimser. Bu gözlem sonuçlarını, insanlık tarihinin bir parçası sayar ve insanın karmaşık, biyolojik ve kültürel gelişme sürecinin anlaşılmasında kullanır.

Bir kültürde rastlanan çeşitli kalıplar, ayırt edici özellikler ve gelenekler arasında bütünlüğü inceleyen işlevselci yaklaşımın kurucusu olan Marcel Mauss, araştırmalarında, insan toplumlarının kendi kendini düzenleyen ve kültürel sisteminin bütünlüğünü korumaya yönelik yöntemlerle değişen koşullara uyan bütünsel yapılar olduğunu vurguluyordu. Levi Strauss yapısalcılığının temelini bundan aldığı etkiyle atmış, Roland Barthes ile tanıştıktan sonra yapısalcılığa yönelmiştir. İşlevselciler toplumsal olayların çözümlenmesinde tek geçerli yöntemin bu olayların toplumdaki işlevini tanımlamak olduğunu ileri sürerken, yapısalcılar tam tersine, geniş olaylar yelpazesinin altında yatan sistemin ya da yapının niteliği ile ilgili ipuçları veren olguları ya da nesneleri tanımlamaya çalıştılar. Yapısalcılara göre, toplumun üyeleri söz konusu sistemi, mitler ve simgeler aracılığıyla ancak belli belirsiz fark edebiliyordu.²

¹ Takiyettin Mengüşoğlu, **Felsefi Antropoloji**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:1612, İstanbul 1971, s.53.

² **Ana Britannica**, Genel Kültür Ansiklopedisi, 15. Basım, Cilt 2, 1986, s.179.

Strauss ‘insanın gerçeği, farklılıklarının ve ortak özelliklerinin oluşturduğu dizgededir’ görüşündedir. O, tarihsel toplumların uygar, bilinçli düşünen; tarihsel olmayan toplumların ilkel yabanıl, bilinçsiz, düşünme yeteneğinden yoksun toplumlar olarak algılanmasını eleştirir. İnsanın gerçeğinin, tümüyle onun varlığının tarihsel ve coğrafyasal koşullarının yalnızca birine sığınmış olduğuna inanabilmenin bencilce ve pek de akılcıca olmayan bir görüş olduğunu savunur. Strauss, toplumu dille özdeşleştirmemiş, insan bilimleri alanında yapı kavramını gündeme getirmiştir. Geleneksel dilbilimin de, geleneksel toplumbilimin de yanlışlığını ögeler arasındaki bağıntılar üzerinde değil, yalnızca ögeler üzerinde durmakta bulur. Zaten Saussure de “dili bir bağıntılar dizgesi, yani bir yapı olarak gördüğü, varlığını ögelerinde değil, ögeleri arasında kurulan bağıntılarda aradığı için dilbilimi sağlam ve tutarlı bir temele oturtmayı başarmıştır. Her biri kendine özgü kurallara göre işlemekle birlikte, toplumsal olgu öbekleri de birer yapı, birer bağıntı dizgesi olarak nitelenebilir, hatta bir adım daha atılarak, toplumsal olguların işlevinin de bir tür “İletişim” olduğu söylenebilir. Genel olarak, “İletişim her toplumda en azından üç düzeyde gerçekleşir: kadın iletişimi; mal ve hizmet iletişimi; bildiri iletişimi”. Bunlardan birincisi akrabalık ilişkilerinin, ikincisi ekonomik ve siyasal olguların, üçüncüsü dilin, sanatın, söylenin alanıdır ve her üçü de benzer bir yaklaşımla, yani birer yapı; birer bağıntı dizgesi olarak ele alınabilir.

Geleneksel yöntemlere bağlı kalanlar bu kesinlemeler karşısında ürperebilir, örneğin akrabalık ilişkilerini bir iletişim dizgesi olarak nitelemenin saçma bir tutum olduğunu ileri sürebilirler. Ama, **Les Structures élémentaires de la parenté** (Akrabalığın Temel Yapıları, 1949) adlı ilk önemli yapıtında, Claude Lévi-Strauss, evrensel bir kural olarak beliren yakın akrabalarla evlenme yasağından yola çıkarak böyle bir görüşün hiç de saçma olmadığını ortaya koyar: “Yakınlarla evlenme yasağı, tıpkı genişletilmiş toplumsal anlatımı olan dışardan evlenme kuralı gibi, bir karşılıklılık kuralıdır. Almayı yadsıdığımız ve size vermeyi yadsıdıkları kadın, sırf bu nedenle, sunulan bir kadın oluverir, çünkü anneniz, kızkardeşiniz ya da kızınızla evlenmenizi yasaklayan kural, onları başkalarına vermenizi, sizin de başkalarının annesi, kız kardeşi ya da kızıyla evlenmenizi zorunlu kılarak kadınla erkeğin birleşmesini bir toplumsal iletişim durumuna getirir. Yasaklama ve serbestliklerin derecesi toplumdan topluma değiştiğine göre, bir “tutumlar dizgesi” olarak eklenilen akrabalık ilişkilerini tek bir biçime indirgemek söz konusu olamaz kuşkusuz, ama aynı biçimde eklenildiklerine göre, hepsini aynı yaklaşımla, gösterdikleri benzerlik ve karşıtlıklara dayanarak çözümlenmek olanaklıdır. Örneğin Çerkez’lerin akrabalık ilişkileri Trobiand’ların akrabalık ilişkilerinin tam karşıtıdır, ama dizge hep aynı biçimde eklenir. Bu bakımdan, bütün akrabalık ilişkilerini kapsayan, bütüncül bir çözümlenmeye varılabilir. Lévi-Strauss da bunu yapar; o güne değin hiçbir budunbilimcinin gerçekleştiremediği, kapsamlı ve geçerli bir birleşime ulaşır.”³ Kısaca diyebiliriz ki dil bir iletişim aracı olduğu gibi kadın değiş tokuşu da bir iletişim aracıdır. “Çünkü toplumdaki erkek bir başka erkekle ancak kadın dolaşımı yoluyla ilişki kurabilmektedir. Bu nedenle de bir erkeğin kendi kızkardeşiyle evlenmesi ilişki alanını büyütmesine hiçbir katkıda bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak da ‘eş’ ve ‘kızkardeş’ olarak iki kadın ulamı oluşmaktadır.”⁴

Şu halde evlilik, avcılık yöntemleri, tapınma, dil gibi toplumsal olguların çözümü bu olguların yapılarının kurulup aydınlatılmasına dayanır. “Bir yapıyı kurmak (ya da çözmek yorumlamak) için iki koşul yerine getirilmelidir. Yapı, bir içsel bağlılığın (höhäsion) bir arada tuttuğu bir dizgedir. (İçsel-bağlılık, örneğin su moleküllerinin birbirini çekmesi, birbirine kenetlenmesi durumudur.) Bu içsel bağlılığın ne olduğunu anlamak için, başka benzer dizgelere yönelmek gerekir. Ancak bir dizgeden ötekine geçildiğinde benzer niteliklerin başka dizgelerde nasıl dönüşümlere uğradığı görüldüğünde bir yapı hakkında fikir edinebiliriz.”⁵ Örneğin “bir tek

³ Claude Lévi-Strauss, **Yaban Düşünce**, (Çev: Tahsin Yücel) İstanbul 1993, s.13-14.

⁴ Ayşegül Yüksel, **Yapısalcılık ve Bir Uygulama**, YAZKO, İstanbul 1981, s.33.

⁵ Fatma Erkman, **Göstergebilime Giriş**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, s.58.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

toplumdaki (o toplumun bir tek tarihsel kesitindeki) saygı töreleri incelenirse, bu törelerin işlevsel yapıları hakkında doğru bir fikir edinebiliriz. Yalnızca ayağa kalkmak önemli değildir. Ayağa kalkmak, davranış dizgesinin biçimsel düzleminde yer alır. Bu dizgenin bir de kavramsal işlevsel (içerik) düzlemi vardır. İki düzlem arasındaki ilişkiyi kuran da şifredir. Bu şifreyi çözebilmek için, çoğu zaman ya aynı toplumun değişik tarihsel kesitlerindeki dizgeleri incelemek ya da başka toplumdaki töreleri incelemek gerekir. Bir dizge ancak aynı alanda geçerli başka dizgelerin aracılığıyla bize gizlerini açar!⁶ Buna Osegalar ve Omahalar'dan örnek verebiliriz: "Osegaların törensel bir büyüğü İngilizcede "blazing star" denilen bir çiçeği (Lacinaria pycnostachya), bir besin bitkisini (mısır) ve bir memeliyi (bizon) anlaşılması zor bir biçimde birleştirir (La Fleschez, s.279). Başka bir kaynak bundan bağımsız olarak, Osega'ların yakın akrabası olan Omaha'ların bizonu yaz mevsiminde, "blazing star"lar ovalarda çiçekleninceye dek avladıklarını, "blazing star" çiçek açınca mısırların olgunlaştığını anlayarak harman için köye döndüklerini göstermese, bu birleştirmenin nedeni karanlıkta kalırdı (Fortune 1, s.18-19)."⁷

Toplumsal yapıları bir dizge olarak kabul ediş bizi büyük bir sistemle karşı karşıya getirir. Dil de böyle iç içe geçmiş dizgelerden oluşmuş bir sistemdir ve anlambilim bu dizgeleri anlamlandırmakla uğraşır. "Dil önceden hazırlanmış bir şifre sistemi gibidir. O dili konuşanların bildikleri ve kurallarına boyun eğdikleri bir şifre. Sözlerimiz yanlış anlaşılmasın; herkesin konuştuğu dilin gramer kurallarını kesin bildiğini ve onları açıkça ifade edebilecek durumda olduğunu iddia etmiyoruz. Okuma-yazma bilmeyen, soyut kavramları tasarlamayan kişilerin ana dillerini kusursuz konuşmalarına karşı, kurallarını ezberlediğimiz yabancı bir dile hâkim olmakta ne kadar güçlük çektiğimiz malum. Gramer bilgimiz zayıf da olsa bilinçsiz olarak bir sisteme uyduğumuz aşikârdır. Dil satranç, tenis gibi sistemlerden ayrılır. Kurallar kesin olarak bilinmeden bu oyunlar oynanamaz, dil konuşulur. Kültür hayatımızı yapan başka sembol sistemlerinde de, böyle bilinçli ifade edemeyeceğimiz sistemlere uyduğumuzu, çağdaş bilim, savunmaktadır. Lèvi-Strauss akrabalık bağlarında, R. Barthes "mythologies" adını verdiği birçok adet ve davranışlarımızda bir sistem bulunduğunu göstermişlerdir"⁸ diyen Süheyla Bayrav dilin bir sistem oluşunu böyle açıklarken Doğan Aksan "XX. Yüzyılın başlarından beri, özellikle Saussure'le dilbilime egemen olan ve çeşitli akımların temelini oluşturan bir ilke, dilin bir dizge (sistem) olduğudur. Geleneksel dilbilgisinin ve dilbilimin doğrudan doğruya sözcüklere ağırlık veren, onları ön planda bulduran tutumuna karşı çıkan Saussure, gösterge kuramıyla dilin bir sözcükler terimler listesi değil, birbiriyle sıkı ilişkiler içinde işleyen bir göstergeler bütünü olduğunu ileri sürmüş ve kanıtlanmıştı"⁹ diyor. "Dilin temel özelliği bir bütün olarak birbiriyle sınıksız biçimde işleyen bir dizgeler, düzenler bütünü"¹⁰ olmaktır. Bunun gibi 'Yaban Düşünce'nin temelinde de bir sistem oluş özelliğini buluyoruz. "Bilginler kuşkuya ve başarısızlığa katlanırlar. Çünkü başka türlü yapamazlar. Ama düzensizlik hoş görmedikleri ve hoş görmemeleri gereken tek şeydir. Salt bilimin bütün amacı en alt ve görünüşe göre bilinçdışı düzlemde, yaşamla birlikte başlamış olan karmakarışık algılama biçiminin en yüksek ve en bilinçli noktasında indirgenmesini gerçekleştirmiştir. Kimi durumlarda, geliştirilmiş olan düzen tipinin olguların nesnel niteliğini mi taşıdığı, yoksa bilim adamının kurduğu yapay bir şey mi olduğu sorulabilir. Hayvan sınıflandırmaları konusunda durmamacasına sorulur bu soru... Bununla birlikte, bilimin temel ilksavı doğanın kendisinin de düzenli olduğudur... Kuramsal bölümünde, bilim bir düzene koyma olarak özetlenir ve ... dizgebilim böyle bir düzene koyma olduğu doğruysa, dizgebilim ve kuramsal bilim terimleri eşanlamli deyimler olarak değerlendirilebilir. İşte bu düzen zorunluluğu ilkel

⁶ Fatma Erkman, a.g.e., s.59.

⁷ Claude Levi-Strauss, a.g.e, s.86-87.

⁸ Süheyla Bayrav, Yapısal Dilbilimi, Multilingual, İstanbul 1998. s. 43-44.

⁹ Doğan Aksan, **Anlambilim**, Engin Yayınları, Ankara 1998, s.20.

¹⁰ Doğan Aksan, a.g.e.,s.21.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

dediğimiz düşüncenin temelinde yer alır, ama ancak her türlü düşüncenin temelinde yer aldığı oranda; çünkü bize çok yabancı görünen düşünce biçimlerine ortak bir nitelikler açısından yaklaşıncaya daha kolay ulaşıyoruz.”¹¹

Strauss, ‘Yaban Düşünce’ boyunca “ilkel diye adlandırılan toplumların ikelliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilegelen totemcilik kavramının gerçekte boş ve yakıştırma bir kavramdan başka bir şey olmadığını, yabanlıların değil, budunbilimcilerin düşüncesinde doğduğunu, öbür yandan, iki tür insanlıktan söz edenlerin düşündüğünün tersine, ne denli uzaklara, ne denli eskilere gidersek gidelim, insan düşüncesinin nesnelere hep kesinlikle karşılaştırıp birleştirdiğini, hep aynı tutarlılıkta ayırıp sınıflandırdığını somut bir biçimde gözler önüne serer.”¹²

İlkel toplumlardaki sınıflandırma mantığı, gözlem ve düşünce biçimlerinin bir kalıntı biçiminde çağımıza dek ulaştığını ve bunun bugünkü uygarlığımızın alt katmanını oluşturduğunu ifade eder¹³ ve bu sınıflandırma mantığını şöyle açıklar: “Bir yerli düşünür, derinlikle, ‘Her kutsal şey kendi yerinde olmalıdır’ diyordu. Onu kutsallaştırmanın bu olduğu bile söylenebilir. Çünkü düşüncede bile olsa, ortadan kaldırıldığı zaman, evrenin tüm düzeni yıkılmış olur, öyleyse, kendine düşen yerde kalmakla, düzeni ayakta tutmaya katkıda bulunmaktadır. Dışarıdan ve yüzeysel biçimde incelenince çok gereksiz gibi görünebilecek olan totem incelikleri bir “alt-denkleştirim” diye adlandırabileceğimiz şeyin kaygısıyla açıklanır. Kendisine bir sınıf içinde yer verebilmek için hiçbir varlığı, hiçbir nesneyi hiçbir görünüşü gözden kaçırmamak.”¹⁴

Sözcüklerin nedenliliği ve nedensizliği anlambilimin üzerinde durduğu konulardandır. Her sözcüğün en başta nedenli olduğu zamanla nedensizleştiği kabul edilir.¹⁵ İlkel toplumlardaki sınıflandırma dizgelerinde de nedenli oluştan nedensizliğe, saymacılığa doğru gidiş vardır. “Örneğin dizgenin bir özelliği olan mantıksal devingenliğin Saussure için bile bir karşıtlık oluşturmayan şeyi aşmayı nasıl başardığı görülmektedir. Diller gibi sınıflandırma dizgelerinin de saymacılık ve nedenlilik karşısında değişik biçimlerde yer alabilmeleri, ama bunun nedenliliğin etkinliğini önlememesi bir yana, kendilerinde saptadığımız ikili nitelik, saymaca (ya da bize öyle görünen, çünkü gözlemciye saymaca görünen bir seçimin yerli düşünce açısından nedenli olmadığını nasıl kesinleyebiliriz?) yönlerin nasıl ussal yönlere eklenip de onları yozlaştırmadığını açıklamaktadır. Sınıflandırma dizgelerini birer “ağaç” biçiminde göstermiştik; ağacın gelişimi de sözünü ettiğimiz dönüşümü çok güzel örneklendirir. Deyim yerindeyse, bir ağaç alt bölümlerinde güçlü bir biçimde nedenlidir: bir gövdesi bulunması, onun da dik olmaya yönelmesi gerekir. Ama saymacılık payı daha alt dallarda artmaya başlar: sınırlı oldukları kestirilebilirse de sayıları önceden belirlenmiş değildir, her birinin yönü ve gövdeden açılma açısı da öyle; ama bu yönler gene de karşılıklı bağıntılarla bağlıdır, çünkü hem kendi ağırlıkları, hem de taşıdıkları yaprak yüklü öbür dallar göz önüne alınınca, iri dalların ortak bir dayanak noktasına yönelttikleri güçleri dengelemeleri gerekir. Ama dikkat daha yukarı katlara yöneldikçe, nedenliliğin payı azalıp saymacılığın payı artar: Uç dalların gücü ağacın dengesini bozmaya ya da ayırıcı biçimini değiştirmeye yetmez. Çoklukları ve önemsizlikleri ilk zorunluluklardan kurtarmıştır onları, genel dağılımları, hücrelerinin genlerinde de yer alan bir taslağın gittikçe daha küçük boyutlarda yinelenmeleri olarak da, istatistik dalgalanmaların sonucu olarak da açıklanabilir. Başlangıçta anlaşılır olan yapı, dalları çoğaldıkça, bir tür devinimsizlik ya da mantıksal ilgisizliğe ulaşır. Bundan böyle, ilk doğasıyla çelişmeden, çok sayıda ve çok çeşitli olayların etkisi altında kalabilir,

¹¹ Claude Levi-Strauss, a.g.e, s. 35.

¹² Claude Levi-Strauss, a.g.e, s. 15.

¹³ Claude Levi-Strauss, a.g.e., s. 42.

¹⁴ Claude Levi-Strauss, a.g.e., s. 36.

¹⁵ Pierre Guiraud, *Anlambilim*, Çev: Berke Vardar, Multilingual, İst 1999, s.36.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

ama bunlar çok geç çıkar ortaya, bu nedenle de ağacı tanımak ve bir çeşit içine yerleştirmek isteyen gözlemci için bir engel oluşturmaz.”¹⁶

“Totemsel sınıflandırmalardaki dizgelerin öğelerinin özünü bir anlam yoktur hiçbir zaman; anlamları “konumsal”dır, bir yandan tarihin ve kültürel bağlamın, bir yandan da katıldıkları dizgenin işlevidir”¹⁷. Bu bilgiler bizi Doğan Aksan’ın “çekmek” eylemini ele alarak bir göstergenin bütün içinde nasıl değerlendirildiğini gösterdiği örneğe götürüyor.¹⁸ İlkel denilen toplumlarda insanların içinde buldukları duruma göre yeniden isimlendirilmeleri göstergenin içinde bulunduğu duruma göre yeni anlamlar kazanmasına benzer. Bu duruma Penan’ların ad dizgesini örnek verebiliriz. “Gerçekten de, bir Penan, yaşına ve aile durumuna göre, üç terimle belirtilebilir: bir özel ad, bir bağ-adı (“şu kişinin babası”, “şu kişinin anası”), ya da ölmüş bir akrabanın özneyle akrabalık bağını belirten ve ölüm-adı diyebileceğimiz bir ad: “Babası ölmüş”, “yeğeni ölmüş”, vb. Batı Penan’larının ölenin akrabalık derecesine, yaşına, cinsine ve dokuzuncu çocuğa dek çocukların doğum sırasına karşılık olan en az 26 ölüm-adı vardır.

Bu adların kullanım kuralları şaşılacak derecede karmaşıktır. Konuyu büyük ölçüde yalınlaştırırsak, bir çocuğun büyüklerinden biri ölünceye dek kendi öz adıyla bilindiğini söyleyebiliriz. Ölen akraba bir büyük babaysa, çocuk Tupou diye adlandırılır. Babasının erkek kardeşi ölürse Ilun olur, başka bir akrabası ölünceye dek de böyle kalır. Bir başka akrabası ölecek olursa, yeni bir ad alacaktır. Böylece, bir Penan, evlenip çocukları oluncaya dek, 6, 7, hatta daha fazla ölüm-adı taşıyabilir.

Ana ile baba, ilk çocukları doğunca, adıyla belirtilen bu çocukla bağlarını dile getiren bir bağ-adı alır. Örneğin Tama Awing, Tinen Awing, “Awing’in babası (ya da anası)”. Çocuk ölünce, bağ adının yerini bir ölüm-adı yerine yeni bir bağ adına bırakacak, adlandırmalar böylece sürüp gidecektir.

Kardeşler arasında geçerli olan özel kurallar durumu daha da karmaşıktır. Bütün erkek ve kız kardeşleri yaşıyorsa, çocuk kendi adıyla çağrılır. Bunlardan biri ölünce, bir ölüm-adı alır: “büyük (ya da küçük) kardeşi ölmüş”. Ama yeni bir erkek ya da kız kardeşi doğunca, ölüm-adı bırakılır, özne yeniden kendi adını kullanmaya başlar.¹⁹

‘**Yaban Düşünce**’ boyunca karşılaştığımız diğer konu da kabile insan hayvan ve bitki adlarının simgesel özellikte olmalarıdır. Besinlerin belli bir mantığa göre gruplanması ve evliliklerin düzenlenme şekillerinin etkisiyle topluluklar bazı adlar alırlar. Bu adlardan kabilelerin hayvancı ya da bitkici, dış evlilikli ya da içevlilikli olup olmadığını yaşam tarzını anlayabiliriz. Hatta A klanı Ayı, B klanı da Kartal adını taşıyorsa, A klanıyla B klanı arasındaki ilişki, Ayı ile kartal arasındaki ilişkinin benzeridir demektir.²⁰ Dil çalışmalarında da bir dilin kelime dağarcığına bakıp ait olduğu toplumun özelliklerine ulaşılabilir.

Strauss, kitabında totem ve kastlardaki evlilik ve beslenme düzenlerini çeşitli kabilelerden örneklerle anlatır. Ona göre bu düzen ve ilişkilerin mantığı dilinki gibi kurucu birimler getirmektir. Bunlar da bu işlevi ancak açıklıkla tanımlanmış olmak koşuluyla, yani daha sonra bu kurucu birimler aracılığıyla bir dizge geliştirmek üzere, onları ikiye ikiye karşılaştırarak gerçekleştirebilir. Dizge de düşünceyle olay arasındaki bireşimsel işleç görevini bu sonuncuyu göstergeye dönüştürerek gerçekleştirir. Düşünce böylece görgül çeşitlilikten kavramsal yalınlığa, sonra da kavramsal yalınlıktan anlamlı bireşime doğru gider.

¹⁶ Claude Levi-Strauss, a.g.e., s. 194.

¹⁷ Claude Levi-Strauss, a.g.e., s. 80.

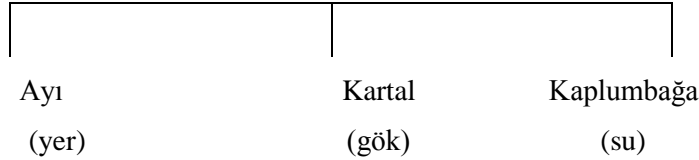
¹⁸ Doğan Aksan, a.g.e., s. 21.

¹⁹ Claude Levi-Strauss, a.g.e., s. 229.

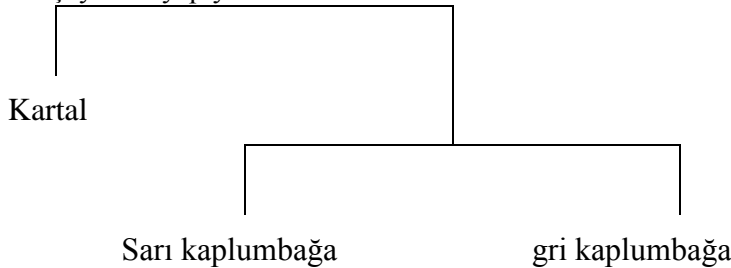
²⁰ Ayşegül Yüksel, a.g.e., s.32.

Dilbilim incelemeleri, bir arada bulunan ve dizge oluşturan öğelerin, aynı toplumsal bilincin algıladığı, mantıksal ve ruhbilimsel bağıntılarıyla uğraşacak olan eşsüremlil dilbilim ve aynı toplumsal bilincin görmediği ve aralarında dizge oluşturmada birbirinin yerini alan ardışık öğelerin bağıntılarını inceleyecek artsüremlil dilbilim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.²¹ Yalnızca tasarlanmayan aynı zamanda yaşanmış olan totemsel sınıflandırmalara bu açıdan bakıldığında toplumsal öbekleri adlandırdığımız her seferde, bu adlandırmaların oluşturduğu kavramsal dizgenin kendine özgü yasaları bulunan, ama dizgeye göre olumsal kalan nüfus evriminin dalgalanmalarına bırakılmış olduğunu görürüz. “Gerçekten de dizge eşsüremlilikte yer alır, nüfus evrimiyse artsüremlilikte gerçekleşir; yani her biri kendi başına ve ötekine aldırılmadan işleyen iki gereklilik söz konusudur.”²² Strauss bunu dilbilimle karşılaştırıyor: “Eşsüremlilikle artsüremlilik arasındaki bu çatışma dilbilimsel düzlemde de görülür: kendisini kullanan topluluk önce çok genişken yavaş yavaş küçülecek olursa, dilin yapısal özelliklerinin değişmesi olanaklıdır; açıktır ki, bir dil kendisini konuşan insanlarla birlikte yok olur. Bununla birlikte, eşsüremlilikle artsüremlilik arasındaki bağ katı bir bağ değildir, çünkü genel olarak alınca, bütün konuşan özneler birbirinden farksızdır (tür örnekleri belirlenmeye kalkılsa, bu söz çabucak yanlış olurdu), sonra, daha da önemlisi, dilin yapısını, bildirişim sağlamak olan pratik işlevi korur bir ölçüde: demek ki dil nüfus değişimlerinden ancak belirli sınırlar içinde ve işlevi tehlikeye düşmediği ölçüde etkilenir. Ama burada incelediğimiz kavramsal dizgeler bildirişme araçları değildir (ya da ancak ikinci derecede bildirişme araçlarıdır); düşünmenin, yani koşulları çok daha az katı olan bir etkinliğin araçlarıdır bunlar. İnsan anlatacağı şeyi ya anlatır, ya anlatamaz; ama az çok düşünür. Düşüncenin dereceleri vardır ve bir düşünce aracı farkına varılmadan yozlaşarak bir anımsama aracı durumuna düşebilir. “Totemsel” denilen dizgelerin eşsüremlil yapılarının artsüremlilikten son derece kolay etkilenebilmesi de bununla açıklanır: belleksel bir araç kurgusal bir araçtan daha kolay işler, kurgusal bir araç da bir bildirişim aracı kadar titizlik istemez.

Bu noktayı pek de imgelem ürünü sayamayacağımız bir örnekle açıklayalım. Diyelim ki, eskiden üç oymağa ayrılmış olan ve oymaklarının her biri doğal bir öğeyi simgeleyen bir hayvan adı taşıyan bir boy var karşımızda:

Sonra nüfus evriminin ayı oymağının sönmesine, kaplumbağa oymağının da kalabalıklaşmasına neden olduğunu, böylece kaplumbağa oymağının iki alt-oymağa bölündüğünü, sonra da bunların birer oymak durumuna eriştiğini varsayalım. Eski yapı tümüyle ortadan kalkacak ve yerini şöyle bir yapıya bırakacaktır:

²¹ Ferdinand de Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985, s.107.

²² Claude Levi-Strauss, a.g.e., s. 91.

Elimizde başka bilgi bulunmayınca, bu yeni yapının ardında ilk tasarımı aramak boşuna olacaktır; hatta, bilinçli ya da bilmeden algılanmış her türlü tasarımın yerli düşüncesinden tümüyle silinmiş olması ve bu alt üst olmadan sonra üç oymak adının acunsal düzlemde anlamdan yoksun, geleneksel olarak benimsenmiş etiketler biçiminde yaşaması da beklenebilir. Büyük bir olasılıkla, bu sonuç çok sık gerçekleşmiş bir durumdur, kimi zaman altta kalmış bir dizgenin yeniden kurulmasının gerçekte olanaksız olmasına karşın, kuramsal olarak varsayılabilmesi de bununla açıklanır.²³

‘Yaban Düşünce’de çeşitli toplumlardaki söylenler ele alınarak bunlar arasındaki pek çok benzerlik ya da karşıtlık gösterilmiştir. Söylenleri ‘evrensel mantığın en duru anlatımı’ kabul eden Strauss, bunu yaparken söylenlerdeki bu bir yığın önemsiz görünen yinelemelerin altında şifrelenmiş bir mesaj olduğunu kanıtlamak ister. Ona göre söylen, insanlığın bir çeşit ortak düşüdür ve örtük anlatımın ortaya çıkarılabilmesi için tıpkı Freud’un düşleri çözümlediği gibi yorumlanması gerekir.²⁴ Yine söylenler simgesel bir anlatım dizgesinin, dilin çeşitlemeleridir yani sözdür. Dilin yapısını anlayabilmek için söylenlerin çözümlenmesi gerekir. Levi Strauss söylen çözümlenmesini demetler üzerinde gerçekleştirir. “Demet” söylen bağlamında aynı görevsel özelliği taşıyan öğelerin toplamıdır. Bir başka deyişle, “demet” bir ilişkinin bir sürü çeşitlemesinden oluşur. Levi-Strauss’a göre özgül bir söylenin anlamı yatay eksen üstünde gelişen artzamanlı olay örgüsünden çok, genel söylenin düşey eksen üstünde yer alan, biçimsel değişmezlerini oluşturan demetlerde yatar. Bir başka deyişle, “söylenlerin içeriği bir önem taşımaz... söylenin gerçeği, anlattığı öyküde değil, öğelerinin birbirleri ve içinde yer aldıkları bütünle olan bağlantılarındadır.”

Tek tek yatay eksen üstünde ele alındığında söylenler dizimsel bir özellik taşır; birbirine zincirleme bağlanmış olaylardan oluşan söylenlerde hayvanlar ve insanlar birbirlerinin yerine geçer; doğayla ekin birbirinin içine girmiş gibidir. Bir başka deyişle, söylenler yatay eksen ele alındığında yirminci yüzyıl insanının yüzeyden okumakla çözemeyeceği “ad aktarmaları” söz konusudur. Birbirine benzer ayrıntılar ve yinelemeler içeren söylenler düşey eksen üstünde ele alındığında ise ortaya dizisel bir örüntü çıkar. Bir başka deyişle “benzerlik” yoluyla bir olayın başka bir olayın yerine geçebildiği bir “deyim aktarması”dır söz konusu olan. Bu işlem yapıldığında söylenlerde yansıyan hayvan – insan, doğa- ekin karışmışlığının içinde düzenli bir yapı olduğu görülür. Söz gelimi, hayvanların başına gelenlerle ilgili çeşitlemeler söylenlerde insanların başına gelenlerle ilgili çeşitlemelere dönüştürülmüştür.²⁵

SONUÇ

Strauss toplumları ilkel, modern vb. sınıflara ayırmayı anlamsız bulur. Çalışması boyunca da bunu ispat etmeye uğraşmıştır. Sonuçta modern toplumlar trafik işaretleri, bilgisayar sembolleri, mevsimlik modaları ve temelde dil göstergelerini kullanırken ilkel diye sınıflandırılan toplumlar da çocuklarının saç kesim şekilleriyle, kabilelerine seçtikleri totemsel hayvanla, kabilelerinin belirtkesi churingalarıyla, kabileleri için yasaklanan besinlerle, totemsel gösterileriyle, kendine has bir göstergeler dünyası içindedirler. Yalnızca tarzımız başkadır onlarla. Sonuçta, aynı sınıflandırma, düzenleme ve sembolleştirme mantığı kendisini gösterir.

²³ Claude Levi-Strauss, **a.g.e.**, s. 92.

²⁴ Ayşegül Yüksel, **a.g.e.**, s.34.

²⁵ Ayşegül Yüksel, **a.g.e.**, s.34-35.

KAYNAKÇA

- AKSAN Doğan, **Anlambilim**, Engin Yayınevi, Ankara 1998.
- Ana Britannica**, Genel Kùltür Ansiklopedisi, 15. Basım, Cilt 2, 1986.
- BAYRAV Süheyla, Yapısal Dilbilimi, Multilingual, İstanbul 1998.
- ERKMAN Fatma, **Göstergebilime Giriş**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- GUIRAUD Pierre, **Anlambilim**, Çev: Berke Vardar, Multilingual, İst 1999.
- LEVI-STRAUSS Claude, **Yaban Düşünce**, (Çev: Tahsin Yücel) İstanbul 1993.
- MENGÜŞOğLU Takiyettin, **Felsefi Antropoloji**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Yayınları, No:1612, İstanbul 1971.
- SAUSSURE Ferdinand de, **Genel Dilbilim Dersleri**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985.
- YÜKSEL Ayşegül, **Yapısalcılık ve Bir Uygulama**, YAZKO, İstanbul 1981.